

УДК 316.47-056.2/.3:[347.962+351.74]

DOI 10.31652/2415-7872-2019-59-110-114

СТАВЛЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ТА СУДДІВ ДО ОСІБ ІЗ ІНВАЛІДНІСТЮ

I. Г. Саранча

orcid.org/0000-0002-5715-6271

У статті на основі анкетних даних первинного опитування працівників поліції та суддів проведено аналіз асоціації та довільних характеристик осіб із інвалідністю, на основі чого з'ясовано типові відмінності усвідомленого й неусвідомленого ставлення поліцейських та суддів до таких осіб; визначено й графічно зображено психосоціальну картину ставлення респондентів до осіб із інвалідністю за чотирма основними метакатегоріями комфортність, спокій, легкість та впевненість. Доведено, що в представників обох сфер правового захисту осіб із інвалідністю є своя деонтологічна специфіка, що виявляється в різному ризику прояву гандикапності.

Ключові слова: особи з інвалідністю, усвідомлене ставлення, неусвідомлене ставлення, асоціація, характеристика, гандикапність.

ATTITUDES OF POLICE OFFICERS AND JUDGES TOWARDS PERSONS WITH DISABILITIES

I. Sarancha

Currently, there are processes which not only improve the quality of life and social integration of people with disabilities, but also overcome stereotypes and attitudes of former stereotyped attitudes towards this category of persons, which prevent them from acquiring equal rights, taking place around the world. People with disabilities are becoming active members of the society, the number of public organizations protecting the rights and freedoms of persons with disabilities is constantly increasing, and awareness-raising and educational projects are being implemented on non-discriminatory treatment of persons with disabilities. Our state is gradually moving from a medical model of perception of persons with disabilities to social inclusion, which involves changing approaches to all aspects of the life of persons with disabilities. Currently, inclusive education is being actively implemented in Ukraine at all levels of the educational process. Inclusive education creates opportunities for the formation of the new philosophy of social inclusion in children since childhood, which further forms the motivation for equality. Playing on equal footing, learning on equal footing, building your own country on equal footing. This process needs time, effort on all sides of socio-political life and the desire to get to know people with disabilities. The article analyzes the associations and arbitrary characteristics of persons with disabilities on the basis of the questionnaire data of the initial survey of police officers and judges, which clarifies the typical differences between the conscious and the unconscious attitude of police officers and judges to such persons; The psychosocial picture of respondents' attitudes towards persons with disabilities is defined and graphically depicted by the four main metacategories: comfort, calmness, easyness and confidence. It is proved that representatives of both areas of legal protection of persons with disabilities have their own deontological specificity, which is manifested in different risk of handicap.

Keywords: persons with disabilities, conscious attitude, unconscious attitude, association, characteristic, handicap.

Наразі в усьому світі відбуваються процеси, скеровані не тільки на покращення якості життя й соціальної інтеграції людей із інвалідністю, а й на подолання стереотипів й установок колишнього стереотипного ставлення до таких осіб, що перешкоджає набуттю ними рівних прав. Задля подолання сегрегативності та гандикапізму на початку 2000-х років було прийнято важливі рамкові закони, зокрема: у 2006 році ухвалено Конвенцію ООН «Про права інвалідів», у 2002 – Мальтійську декларацію, ухвалену на Конференції з доступу до соціальних прав. Це поклало початок законодавчому врегулюванню прав людей з інвалідністю в низці країн. Проте, як відомо, реформування «згори» завжди значно випереджує низові ментальні та соціальні тенденції в осмисленні явищ, тому, на нашу думку, визначальним у забезпеченні прав людей з інвалідністю є ставлення до них на найнижчому рівні взаємодії – у побуті, сфері обслуговування й соціальному забезпеченні.

На теренах вітчизняної науки суміжна проблематика розробляється в працях таких науковців, як О. Ставицький, С. Миронова, І. Зарубінська, А. Колупаєва, Т. Белова, О. Гришина, Г. Давиденко, Ю. Волчелюк, О. Дікова-Фаворська, які торкалися проблем ставлення в контексті імплементації інклюзії, психокорекційної допомоги та соціалізації осіб з інвалідністю, організації їхнього доступу.

Проблеми ставлення до осіб з інвалідністю, переважно молодих, які потребують адаптації, соціалізації й освіти, вивчали зарубіжні науковці Б. Кагрейн (B. Cagran), М. Модіне (M. Modine), Т. Буз (T. Booth), Дж. Алан (J. Allan), Дж. Корбет (J. Corbett). Вони розглядали соціальні питання доступу, інклюзії, соціальної взаємодії, правового забезпечення життя соціально вразливих верств тощо. Так, зарубіжні науковці акцентують свою увагу на окремих аспектах життя осіб з інвалідністю, сферах оптимізації ставлення до них, а отже, їхньої інтеграції в соціум. Так, Х. Боссонг (Bossong H.) у своїх працях вивчає можливості дигіталізації соціальної роботи й комунікації з особами із інвалідністю; Л. Беляєва – реформування ставлення до інвалідів відповідно з європейськими тенденціями; І. ванн Акерен (Isabell van Ackeren) – проблеми рівного ставлення у студентських кампусах Європи, Ж. Ілізабаліза (Ilyzabaliza J.K.) – роботу неурядових організацій з особами з інвалідністю.

Низка праць стосується вивчення загальної картини ставлення й «самопочуття» осіб із інвалідністю у окремо взятих державах, регіонах: В. Ярская-Смірнова – у Росії, М. Борковскі (Mirosław Borkowski) – у Польщі, Е. Хаддад (E. Haddad) – в Алжирі тощо.

Колін Барнс, який займається куруванням урядової політики щодо людей з інвалідністю у Європейському Союзі, попри значні успіхи в оптимізації інклюзії вказує: «Інституціональна дискримінація інвалідів пронизує всю теперішню систему освіти. Дослідження показують, що переважна частина освітніх послуг для дітей і підлітків залишається по-суті сегрегаційною, пронизаною традиційним «медичним» ставленням і зневагою до особистості дитини. У результаті замість забезпечувати дітей та підлітків-інвалідів знаннями й навичками, необхідними для повноцінного активного життя, освіта більшою мірою схиляє їх набувати знецінені соціальні ролі і, таким чином, прирікає їх на по життєву залежність і підкорення» [5, р. 17]. Це підкреслює актуальність нашого дослідження, яке скероване на з'ясування особистого (усвідомленого та прихованого від самоусвідомлення) ставлення працівників судів та поліції як основних суб'єктів правового захисту осіб з інвалідністю на інституціональному рівні.

Зрозуміло, що в плані ставлення до осіб з інвалідністю увагу науковців привертають, першочергово, негативні прояви такого ставлення. Так, ще Л. Виготський вказував, що «Я-образ» людини із інвалідністю може деформуватися під впливом негативного ставлення («соціальна інвалідність») [1, с. 73]. Безпосередньо над проблемами ставлення до осіб з інвалідністю та виробленням відповідних мета – категорій працювали Р. Корсіні (Raymond Corsini) та А. Ауерббах (Auerbach), які розглядали поняття «гандикапізм» в діапазоні від неусвідомлених забобонів – до інституціональних форм дискримінаційної поведінки щодо осіб із інвалідністю [3]. Г. Теджфел, вивчаючи сучасну динаміку стосунків осіб з інвалідністю та людей зі звичайними потребами, вказує, що, незважаючи на високу лояльність і правову рівність сучасного європейського соціуму, усе ж спостерігаються окремі вияви нетерпимості, що пов'язано із психічною захисною функцією несприйняття інакшості [6, р. 32].

Отже, ментальні детермінанти можуть визначати ставлення спільнот, владних структур, окремих громадян до інвалідності. Основними ментальними тенденціями сучасної Європи є: а) на тлі наявності опозиції «свій – чужий» відродження лояльного ставлення до інвалідності як одного з можливих природних станів людини; б) розвиток і зміна ментальних упереджень у зв'язку з глобалізацією, інформатизацією й комунікатизацією світу, в якому особи з інвалідністю включаються до загального полілогу завдяки сучасним засобам і сприймаються як повноцінні учасники комунікативного процесу; в) тотальна емансипація особистості, яка виходить з усіх типів зашореності – економічної, соціальної, культурної; г) на тлі полярних суджень феномену інвалідності з'являються нові ментальні риси політизації й соціалізації людини як такої, що сприяють лоялізації ставлення до функціонально обмежених громадян.

Проаналізовані вище аспекти засвідчують актуальність питань ставлення до осіб із інвалідністю, тим більше, що в широкому доступі бракує праць, присвячених ставленню до проблем інвалідності з боку професіоналів, які забезпечують їхній правовий захист. Відповідно, *метою нашого дослідження* є з'ясування специфіки ставлення працівників суду та поліції до осіб з інвалідністю та порівняльний опис такого ставлення в рамках двох професій.

Гіпотезою дослідження є теза про те, що працівники, які забезпечують правовий захист людей із інвалідністю мають відмінне ставлення до них, залежно від аспекту юридичної професії. Також припускаємо, що в українському (ще досить консервативному й схильному до стереотипного ставлення) суспільстві гандикапізм у залишковому вигляді присутній навіть у свідомості та рефлекторній стереотипній оцінці представників професій, які безпосередньо мають забезпечувати права людей з інвалідністю.

Конвенція про права інвалідів, прийнята 2008 року, визнаючи в пункті h преамбули, що дискримінація осіб із інвалідністю прирівнюється до приниження достоїнства людини як такої, а Стаття 12 визначає рівність перед законом, яка передбачає і правову рівність осіб з інвалідністю, що, на нашу думку, у свідомості й деонтології (професійній поведінці) працівників правової сфери сприяє гандикапності, оскільки виключає співчуття й унеможливорює надання будь-яких правових преференцій, що можна висловити в інваріантній максимі «Перед законом усі рівні, отже особа з інвалідністю не має особливих

прав, а рівні і відповідатиме, чинитиме, житиме, як усі». З іншого боку, ознайомлення з працями, в яких уже висвітлювалися аспекти ставлення до інвалідності з боку осіб із різним освітнім чи професійним статусом викликає тривогу, оскільки доведено, що, чим нижчий рівень освіти, тим комфортніші контакти її носія з особами, що мають інвалідність [2, с. 257]. У нашому випадку респонденти, які брали участь в анкетуванні, у більшості мають вищу освіту, що дистанціює працівників правозабезпечення від осіб із інвалідністю. Натомість, спілкуючись з людьми, що мають звичайні потреби й не мають специфічних особливостей, індивід легше ідентифікує себе й адаптується в соціальній ситуації, тому образ особи з інвалідністю у свідомості оточення впливає на рефлексію та «Я-образ» указанної особи.

Пропедевтично в нашому дослідженні виокремлюємо чотири типи ставлення за суб'єктом: ставлення рідних до осіб з інвалідністю, ставлення працівників соціонімічних професій, які надають соціальний, психологічний, правовий та інший супроводи, ставлення членів колективу (в реабілітаційному центрі, у спецшколі, на роботі тощо) і ставлення сторонніх осіб, що спорадично контактують із особами, які мають інвалідність.

Експеримент дослідження полягав у якісному й кількісному порівнянні показників ставлення працівників суду та поліції до осіб із інвалідністю, а також зіставленні асоціативних елементів образу особи з інвалідністю (концепту) у свідомості представників вищевказаних професій. Дані діагностувального експерименту, що лягли в основу дослідження, були отримані на початку більш широкого проекту – початку втілення навчальної програми «Покращення рівня спілкування та роботи працівників нової поліції з особами з інвалідністю», яка була розроблена Вінницькою громадською організацією соціального розвитку та становлення окремих малозахисених категорій молоді «Паросток» за підтримки Посольства США в Україні, та заходів у рамках проекту «Покращення рівня спілкування та роботи суддів з особами з інвалідністю», що проводився у 2018 року Фондом «Право та демократія» за підтримки американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) у рамках Програми «Нове правосуддя».

Упродовж діагностувальної частини експерименту двом групам осіб, що працюють у сфері правового забезпечення (35 працівників суду й 35 працівників поліції) була запропонована анкета на виявлення усвідомленого та неусвідомленого ставлення до осіб з інвалідністю. У статті проаналізовано емпіричні дані двох пунктів анкети на вході до формульованого експерименту з утілення вищевказаної навчальної програми. У цих пунктах було запропоновано: а) швидко дібрати асоціації до низки слів, серед яких було розосереджено 5 лексем семантичного поля «Інвалідність» (діагностування прихованого ірраціонального ставлення); б) дібрати 10 словесних характеристик із запропонованих 30-ти, які характеризують типову людину з інвалідністю (діагностування раціонального усвідомленого ставлення). Лексеми, імплантовані у список для асоціативного добору характеристик, були професійно орієнтованими й дібраними за частотністю вживання у сфері судової та поліційної діяльності.

Лексико-семантичний, стилістичний та частотний аналіз асоціацій при діагностуванні працівників судів виявив:

1. Такі центри лексико-семантичних полів слів-асоціацій: ІНВАЛІДНІСТЬ – хвороба (лексико-семантичні варіанти – *вада, тягар, немічність*); ІНВАЛІДНИЙ ВІЗОК – пересування (лексико-семантичні варіанти (далі – ЛСВ) – *транспорт, засіб пересування*); ПЕРЕКЛАДАЧ-ДАКТИЛОЛОГ – спілкування (ЛСВ – *комунікація, допомога в спілкуванні, посередництво*); АУТИЗМ – хвороба (ЛСВ – *відставання, обмеженість*); СИНДРОМ ДАУНА – хвороба (аналогічні ЛСВ). Це засвідчує негативні рефлексорні асоціації до більшості запропонованих слів ЛСВ *Інвалідність*.

2. Домінування нейтральної (67 %) та негативної (23%) конотації слів-асоціацій переважно на периферії лексико-семантичного поля *Інвалідність*. Тільки 10 % слів-асоціацій до понять АУТИЗМ та СИНДРОМ ДАУНА є позитивними: *діти сонця, очі, посмішка, доброта, власний світ* тощо.

3. Високу частотність типових асоціацій і, як результат, слабку розгалуженість периферійної зони вищевказаних семантичних полів.

Аналіз анкетних даних працівників поліції виявив:

1. Такі центри лексико-семантичних полів слів-асоціацій: ІНВАЛІДНІСТЬ – допомога (ЛСВ – *співчуття, потреба, забезпечення*); ІНВАЛІД – людина (ЛСВ – *особа*); ІНВАЛІДНИЙ ВІЗОК – транспортний засіб (ЛСВ – *пересування, рух, колесо*); МИЛИЦЯ – перелам (ЛСВ – *ушкодження, кульгавість*); ЖЕСТОВА МОВА – розмова (ЛСВ – *засіб спілкування, переклад, невербальне спілкування, жестикуляція*).

2. Домінування нейтральної (55%) та позитивної (28%) конотації слів-асоціацій. Більшість як позитивних (*чутливість, допомога, знайомство*), так і негативних (*хворий, діагноз, немічний*) пов'язані з концептами ІНВАЛІД та ІНВАЛІДНІСТЬ.

3. Різноманітність і нетиповість асоціацій, що стосуються конкретних понять (ІНВАЛІД, ВІЗОК, МИЛИЦЯ).

У наступній частині анкети було подано близько 30 слів, що наполовину представляють типові негативні, а наполовину – позитивні характеристики особи з інвалідністю (*слабкий, доброзичливий, недорозвинений, дружній, немічний, привітний, ненадійний, недовірливий, нещасний, наполегливий, образений; такий, якому легко довіряю, самостійний, з низькою самооцінкою, життєлюбний, самодостатній, нездатний, добрий, веселий, говіркий, замкнений, сильний, злочинний, важкий, звичайний, цілеспрямований, працьовитий, злий*). З вищевказаної низки респондентам було запропоновано вибрати, на їх думку, найхарактеристичніші атрибути осіб з інвалідністю.

Аналіз добору характеристик до поняття «особа з інвалідністю» працівниками суддів та порівняння їх з асоціативними характеристиками слів, корельованих з поняттям «інвалідність», засвідчив, що:

1. Працівники суддів чітко визначають об'єктивні, нейтральні, а тому доцільні для вживання в суспільному (в тому числі й судовому) дискурсі атрибути інвалідності (*наполегливий, з низькою самооцінкою, цілеспрямований* тощо).

2. Респонденти в більшості (68 %) обрали обмежену, але типову кількість негативних характеристик, що можуть засвідчувати стереотипність або вчиняти при використанні в дискурсі деструктивний вплив на особу з інвалідністю та її близьке оточення (*немічний, слабкий*).

3. Респонденти вказали більше позитивних характеристик поняття «особа з інвалідністю», аніж у корельованих із поняттям «інвалідність» словах, до яких добиралися самостійні асоціації.

Після аналізу 10-ти характеристик, обраних кожним респондентом із експериментальної групи «Працівник поліції», можна зробити такі узагальнення:

1. Респонденти визначають як об'єктивні (раціональна характеристика), так і суб'єктивні, які не дають себе виявити безпосередньо (наприклад, *недовірливий, нещасний, образений*) характеристики, що свідчать: поліцейські схильні опиратися не тільки на факти, а й на інтуїтивні та стереотипні знання.

2. Працівники поліції обрали, на відміну від суддів, в сукупності ширший діапазон атрибутів, що може свідчити про увагу до деталей, допустимість будь-яких соціальних та асоціальних виявів з боку людей з інвалідністю.

3. Кількість позитивних і негативних суб'єктивних ознак, асоційованих з поняттям «інвалідність» та його безпосередніх ознак практично паритетна, що свідчить про відповідність особистого й професійного ставлення поліцейських до осіб із інвалідністю з превалюванням позитивних характеристик.

Отримані лінгвістичні дані дозволяють екстраполювати психолінгвістичні характеристики в психосоціальні, представлені, за О. Ставицьким [3], чотирма основними метакатегоріями КОМФОРТНІСТЬ, СПОКІЙ, ЛЕГКІСТЬ, ВПЕВНЕНІСТЬ (рис. 1).

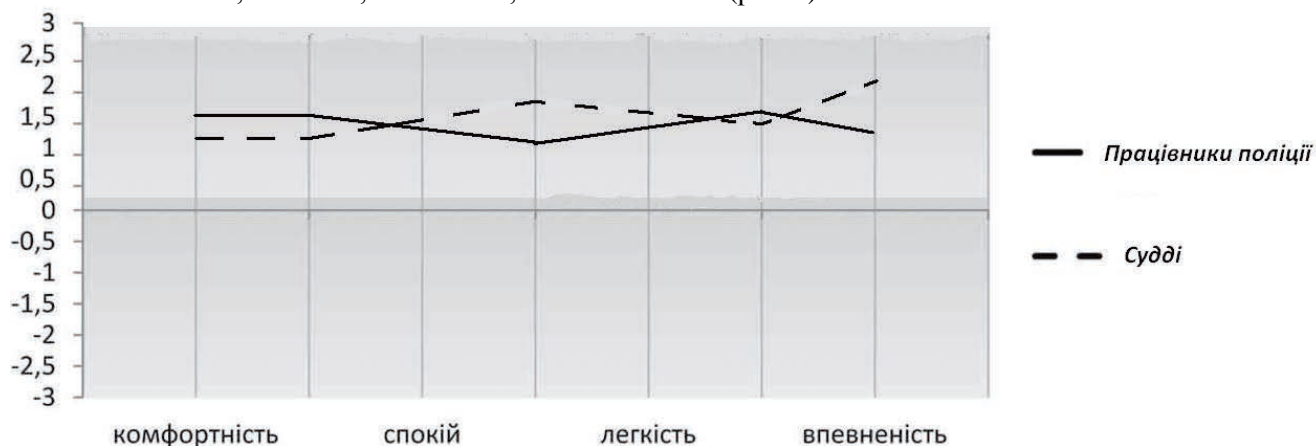

Рис. 1. Рівень основних типів переживань у ставленні суддів та поліцейських до осіб із інвалідністю.

Наведені в таблиці дані демонструють зниження в працівників поліції показників спокою та впевненості у спілкуванні з особами із інвалідністю, що свідчить про вищий рівень емпатії та про непередбачуваність ситуацій взаємодії, які щоразу інші. Натомість екстремуми за маркерами *легкість та впевненість* у суддів свідчать про їхню дистанційованість від емоційного переживання проблем клієнта, а низька комфортність, на жаль, – про відстороненість, ригідність та вищу, аніж у поліцейських, дистанційованість від наскрізних проблем особи з інвалідністю.

Отримані результати свідчать не тільки про значний компонент суб'єктивного ставлення до осіб з інвалідністю, а й про деонтологічні компетенції представників судової та поліційної систем та про їхню професійну специфіку: суддя працює з доведеними й очевидними фактами й майже не акцентується на специфіці особи клієнта, а поліцейський – з незавершеним образом об'єкта уваги, більшою гамою видимих і прихованих ознак, які даються як вхідні дані (забір даних). У зв'язку з цим ставлення поліцейських до осіб з інвалідністю більш упереджене, але й більш добродушне й емоційне, аніж у працівників суду. В

останніх превалює формалізований підхід, приховування справжнього ставлення, більша дивергенція між неусвідомленим та вираженим ставленням. Залишки гандикапності виразно виявляються впродовж експерименту при швидкому доборі асоціацій у представників обох професій, проте, при виборі з готових характеристик їхні маркери значно знижені, що свідчить про відмінність деонтологічного й особистісного образу особи з інвалідністю у працівників поліції та суду. Більша формалізованість судового дискурсу знижує ризики вияву гандикапності при виконанні судьями їхніх службових обов'язків. При цьому професійна діяльність поліцейських, мовний та поведінковий аспект якої менш регламентований, підвищує такі ризики.

Література

1. Выготский Л. С. Проблемы дефектологии / Выготский Л. С. – Москва: Просвещение, 1995.
2. Зимняя И. А. Педагогическая психология / Зимняя И. А. – Москва: Логос, 2004.
3. Корсини Р. Энциклопедия психологи / Корсини Р. – СПб.: Питер, 2006.
4. Ставицький О. О. Психологія гандикапізму: Монографія. – Рівне: «Принт Хаус», 2011.
5. Barnes C. Disabled People in Britain and Discrimination / Barnes C. – London, 1991.
6. Tajfel H. Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology / Tajfel H. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1981.

References

1. Vygotskij L. S. Problemy defektologii / Vygotskij L. S. – Moskva: Prosveshenie, 1995.
2. Zimnyaya I. A. Pedagogicheskaya psihologiya / Zimnyaya I. A. – Moskva: Logos, 2004.
3. Korsini R. Enciklopediya psihologi / Korsini R. – SPb.: Piter, 2006.
4. Stavickij O. O. Psihologiya gandikapizmu: Monografiya. – Rivne: «Print Haus», 2011.
5. Barnes C. Disabled People in Britain and Discrimination / Barnes C. – London, 1991.
6. Tajfel H. Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology / Tajfel H. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1981.

УДК 378.015.3:316.77-057.875-054.6

DOI 10.31652/2415-7872-2019-59-114-120

ОСОБЛИВОСТІ АКУЛЬТУРАЦІЇ ТА ІНКУЛЬТУРАЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТІВ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ІНОЗЕМНОГО СТУДЕНТА

Я. С. Слущкий

У статті розглянуто питання важливості дослідження акультурації та інкультурації у процесі адаптаційної підготовки іноземного студента в рамках системи соціально-педагогічного супроводу. Зазначено, що проведення аналізу науково-педагогічної, соціологічної та психологічної літератури, в якій вченими проводиться дослідження особливостей та принципів впливу на особистість іноземного студента акультурації та інкультурації, є необхідним елементом створення та подальшої модернізації повноцінного підготовчого комплексу соціально-педагогічного супроводу. У рамках статті розглянуто погляди вчених на адаптацію (складовими частинами якої виступають акультурація та інкультурація) як процес інтерактивного характеру, згідно з яким його учасниками стають безпосередньо й іноземні студенти (адаптуються до нових культурних норм), і представники приймаючої країни (адаптуються до культурних принципів представника іншого соціокультурного простору). Надано трактування явищу інтеграції через акультурацію в якості не тільки проведення взаємодії з представниками приймаючої країни з боку іноземного студента, а й саме дослідження ним культурних відмінностей, що дозволяє проводити інтеграцію в нове суспільство через інкультураційний процес.

Ключові слова: акультурація, інкультурація, адаптація, інтеграція, іноземний студент, система соціально-педагогічного супроводу.

THE PECULIARITIES OF ACCULTURATION AND ENCULTURATION AS ELEMENTS OF THE SYSTEM OF SOCIO-PEDAGOGICAL SUPPORT OF A FOREIGN STUDENT

Y. Slutskiy

The article deals with the importance of acculturation and enculturation study in the process of foreign student adaptation within the framework of the system of social and pedagogical support. The process of scientific, pedagogical, sociological and psychological literature analyses (in which scientists study the features and principles of acculturation and enculturation influence on the foreign student personality) is a necessary element of creating and further modernization the complete preparatory complex of social and pedagogical support. The article examines the views of scholars on the adaptation question (the key components of which are acculturation and enculturation) as a process of interactive character, but also, its